

УДК 316.614.

ВПЛИВ ЧИННИКІВ МАКРОСЕРЕДОВИЩА НА ПОЛІТИКО-ІДЕОЛОГІЧНУ ІДЕНТИФІКАЦІЮ МОЛОДІ

Агаларова Карина Адільївна

професор кафедри соціології та політології,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Авторське резюме

Стаття присвячена вивченню впливу чинників макросередовища політико-ідеологічної ідентифікації молоді. До чинників макросередовища належать: характеристики історичної епохи, конкретного суспільства, його політичної культури, національних і міжнаціональних відносин, державного устрою, класів та інших соціальних груп, до яких належить індивід. В статті доведено значна роль яку відіграють ці чинники у формуванні суб'єктних характеристик молоді. Також, у статті зроблено висновок про те, що сучасних умов політико-ідеологічні ідентифікації студентської молоді не отримують свого діяльнісного розгортання, не перетворюються на важливий повсякденний чинник її соціальної та політичної суб'єктності.

За сучасних умов політико-ідеологічні ідентифікації студентської молоді не отримують свого діяльнісного розгортання, не перетворюються на важливий повсякденний чинник її соціальної та політичної суб'єктності, що зумовлюється як не розвинутістю української традиції практичної реалізації демократії (власне як простору боротьби ідеологій), так і тим, що політико-ідеологічні ідентичності вимушені боротися за "увагу" та діяльнісну реалізацію, зокрема з такими ідентичностями, як громадянська, етнічна, регіональна тощо.

Ключові слова: політико-ідеологічна ідентифікація, політико-ідеологічна ідентичність, політична соціалізація, політична суб'єктність.

ВЛИЯНИЕ ФАКТОРОВ МАКРОСРЕДЫ НА ПОЛИТИКО-ИДЕОЛОГИЧЕСКУЮ ИДЕНТИФИКАЦИЮ МОЛОДЕЖИ

Агаларова Карина Адильевна

Авторское резюме

Статья посвящена изучению влияния условий макросреды на формирование политико-идеологической идентичности современного студенчества. К условиям или факторам макросреды относят: характеристики исторической эпохи, конкретного общества, его политическую культуру, национальные и межнациональные отношения, государственное устройство, классы и другие социальные группы, к которым принадлежит индивид. В статье доказана значительная роль факторов макросреды в формировании субъектных характеристик молодежи. Также сделан вывод о том, что в современных условиях, политико-идеологические идентификации студенческой молодежи не

получают своего деятельностного развития, не превращаются в важный повседневный фактор ее социальной и политической субъектности, что обусловлено как неразвитостью украинской традицией практической реализации демократии, так и тем, что политико-идеологические идентичности должны бороться за «внимание» и деятельностную реализацию, в частности, с такими идентичностями как гражданская, этническая и региональная.

Ключевые слова: политико-идеологическая идентификация, политико-идеологическая идентичность, политическая социализация, политическая субъектность.

INFLUENCE OF MACROESSED FACTORS ON POLITICAL AND IDEOLOGICAL IDENTIFICATION OF YOUTH

Karina Agalarova

Abstract

The article is devoted to the study of the influence of the conditions of the macro environment on the formation of the politico-ideological identity of modern students. The formation of the political and ideological identity of modern students takes place under the influence of many factors, that is, the conditions that determine its content and specifics. These include the micro-and macro environment, lifestyle and individual characteristics of a person, the level of development of mass consciousness and other objective and subjective factors. Depending on the stage of political socialization, certain factors in the formation of a politico-ideological identity have a different degree of influence on the consciousness and behavior of the individual. To the conditions or factors, macroenvironments include: the characteristics of a historical epoch, a particular society, its political culture, national and interethnic relations, the state structure, classes and other social groups to which the individual belongs. The article proves the significant role of macro environment factors in the formation of subject characteristics of young people. It was also concluded that in modern conditions, the political and ideological identifications of student youth do not receive their developmental activity, they do not turn into an important everyday factor of its social and political subjectness, which is caused both by the undeveloped Ukrainian tradition of practical realization of democracy and by the fact that political-ideological identities must fight for «attention» and activity-oriented implementation, in particular, with such identities as civil, ethnic and regional.

This is also explained by the fact that political and ideological identities are more closely related to language, regional, status, in other words, ascriptive criteria rather than achieved. Ukrainian practice of awareness and realization of identities is based primarily on aspiring criteria (which contradicts the very phenomenon of political-ideological complexes, but gives the right to analyze them exactly as identity).

Key words: political and ideological identification, political and ideological identity, political socialization, political subjectivity.

Постановка проблеми. Актуальність обраної теми обумовлено тим, що формування політико-ідеологічної ідентичності сучасного

студентства відбувається під впливом багатьох чинників, тобто умов, що визначають її зміст та специфіку. До них належать умови мікро- і макросередовища, спосіб життя та індивідуальні особливості людини, рівень розвитку масової свідомості та інші об'єктивні та суб'єктивні фактори. В залежності від стадії політичної соціалізації певні чинники формування політико-ідеологічної ідентичності мають різний ступінь впливу на свідомість і поведінку індивіда. До чинників макросередовища варто віднести характеристики історичної епохи, конкретного суспільства, його політичної культури, національних і міжнаціональних відносин, державного устрою, класів та інших соціальних груп, до яких належить індивід.

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Теорії, які можуть бути використані у контексті дослідження феномену політико-ідеологічної ідентифікації є диспозиційна концепція В. Ядова [11] та теоретичний доробок українського дослідника О. Резніка [7], який розробив теоретико-прикладну модель структури політичної ідентичності. У своїх пошуках теоретичного підґрунтя аналізу досліджуваного феномену ми звернулись до методології соціокультурного підходу Н. Черниш та О. Ровенчак [10], які вважають, що ідентичності за своєю природою є соціокультурними духовними утвореннями, які базуються на певних цінностях – стрижнях культури, роль якої в сучасному світі зростає. Що ж до застосовування окреслених положень до проблеми ідентичності, то тут ми спиралися на теоретичні положення А. Ручки. Він вважає ідентичність складним соціокультурним феноменом, в якому виокремлюються особистісні, соціальні та культурні аспекти. Чинники формування політичних ідентичностей студентської молоді аналізуються в роботах К. Гаджієва, Н. Гедікової, Є. Головахи, М. Головіна, С. Макеева [6], О. Петрунько, А. Пойченка, В. Ребкало та ін. Дослідженню ідентифікаційних процесів, що відбуваються в студентському середовищі, присвячені роботи В. Арбеніної, В. Кутирьової [8], В. Лісовського, О. Мусієздова, А. Ніколаєвської, А. Сокур'янської [9], С. Хобти та ін.

Метою статті є дослідження впливу чинників макросередовища на політико-ідеологічну ідентифікацію молоді. Під політико-ідеологічною ідентифікацією будемо розуміти процес ототожнення себе індивідом з певною соціальною групою, яка відрізняється специфічними політичними поглядами, ідеями, уявленнями, інтересами, цінностями, установками, ставленням до соціально-політичного життя, політичною участю, електоральним вибором тощо [2, с. 4].

Виклад основного матеріалу. Ще в 1950-х роках А. Козер наголошував, що модель множинної приналежності до груп з конфліктуючими інтересами необхідно аналізувати з погляду її функціонального значення для структури суспільства. Мабуть, усі дослідники єдині в тому, що розходження між «нами», «нашою»

групою, «внутрішньою» групою й «іншими», «чужими», «зовнішньою» групою виникає в конфлікті або через конфлікт [5, с. 54]. Це стосується не тільки класових конфліктів. Ця закономірність проявляється всюди у національних, етнічних і політичних конфліктах, у конфліктах різних шарів бюрократичних структур тощо. Як стверджував Г. Зіммель, представники одного шару об'єднуються через їхню загальну ворожість до членів іншого шару або групи.

Таким чином, ієрархія позицій може зберігатися саме через антипатії, що в рамках єдиного суспільства відчують представники підгруп один до одного. Але «зовнішні» групи не завжди стають об'єктом ворожих почуттів, за певних умов вони можуть виступати в якості позитивного референта. Найбільш значимою роль референтних груп є у формуванні політико-ідеологічних ідентифікацій за інституціоналізованої висхідної соціальної мобільності і домінування не аскриптивних, а досягнутих статусів.

Коли соціальна структура більше не вважається легітимною, індивіди, що займають подібні соціальні позиції, об'єднуються в групи зі спільними самосвідомістю та інтересами. «У конфліктах всередині закритої групи одна сторона ненавидить іншу тим сильніше, чим більше вона бачить у ній небезпеку єдності та ідентичності групи. Чим вище ступінь участі і особистісна включеність членів групи, тим вище напруженість конфлікту і, отже, гостріше реакція на порушення групової лояльності» [3, с. 75].

Соціально-статусний чинник політико-ідеологічної ідентифікації особистості тісно пов'язаний з її матеріальним становищем.

Істотним чинником формування політико-ідеологічної ідентичності є соціальна мобільність. Коли людина вступає в пору юності, отримує роботу і створює власну родину, її соціальні та політичні інтереси можуть істотно відрізнятись від батьківських завдяки вертикальній соціальній мобільності. Зміна соціального статусу часто супроводжується зміною політико-ідеологічної ідентифікації, засвоєної в родині. Люди з нисхідною соціальною мобільністю, чий соціальний статус виявляється нижчим за батьківський, більше зацікавлені в політиці, вони консервативні в економічних питаннях, але ліберальні в питаннях міжнародної політики і громадянських свобод [3, с.45]. Суттєвий вплив на характер політико-ідеологічної ідентифікації здійснює і місце проживання індивіда (тип поселення й регіон). Наприклад, мешканці «глибинки» (дрібних населених пунктів) більш консервативні і менш схильні виявляти характер своїх політичних переваг.

Етнічний або расовий чинник впливу на політико-ідеологічну ідентифікацію викликає найбільші суперечності в науковому середовищі. В 1980-1990-і роки деякі американські дослідники

порушували питання про вплив расових відносин на формування партійних симпатій або вибір при голосуванні. При цьому вчені зайняли прямо протилежні позиції. Деякі дослідники вважали, що расове питання виникає, якщо етнічні меншості збільшуються кількісно на певній території й починають сприйматися представниками титульної національності як загрозовий фактор їхньому домінуванню (і, як наслідок, ця тема актуалізується). Відповідно до іншої думки, расові відносини не можуть пояснити політико-ідеологічну ідентифікацію або вибір при голосуванні. Наприклад, ставлення людей різних етносів до громадянських прав не пов'язане з перевагою тієї або іншої партії [3, с. 252].

Однак, не дивлячись на всі ці суперечки, аналіз публікацій з проблем політико-ідеологічної ідентифікації свідчить про те, що американські дослідники вважають расовий фактор досить істотним. Для України расовий чинник, звичайно, є неістотним, чого не можна сказати про етнічний фактор політико-ідеологічних ідентифікацій її громадян.

Підкреслимо, що етнічний чинник може бути тісно пов'язаний з релігійним чинником політико-ідеологічної ідентифікації особистості. Так, французькі науковці довели взаємозв'язок характеру релігійної практики та політичних переваг виборців. Вони з'ясували, що протестанти переважно оцінюють свої погляди як ліві, що і доводять своєю виборчою практикою, голосуючи за соціалістів або комуністів. Перетинання, «зливання» політико-ідеологічної ідентифікації з етнічною та конфесіональною ідентифікаціями можна спостерігати на прикладі Індії, колишньої Югославії та багатьох інших країн.

Очевидно, що характер політичної ідентифікації представників різних конфесій опосередкований культурно-історичними чинниками і традиціями, що особливо виразно простежується в українському суспільстві, культурно-історичний розвиток якого протягом багатьох століть відбувався під впливом різних релігійних конфесій – православної та католицької.

Одним із важливих чинників політико-ідеологічної ідентифікації є соціальне оточення і походження індивіда, а, отже, його соціальні контакти. Проте, як підкреслюють сучасні дослідники, політико-ідеологічна ідентифікація людей не є безпосереднім породженням соціального середовища. Відповідно до теоретичної моделі, розробленої у 1990-ті роки, що й сьогодні домінує серед дослідників, «типовий повсякденний діяч», серйозно ставлячись до своїх громадянських обов'язків, успішно уникає зайвої поглиненості, включеності у політику. Громадяни самі виступають як збирачі і тлумачі політичної інформації. Е. Гідденс стверджує, що в 1970-х роках дослідники вважали найважливішим фактором, «що впливає на поведінку виборців, соціальний клас. Саме внаслідок цього виборці «ідентифікують» себе з тією або іншою партією» [4, с. 303]. За сучасних умов кореляція між класом і

електоральною поведінкою стала менш чітко визначеною. Значна частина виборців звертає увагу на політику і погляди партій, а не просто виражає одній з них безумовну підтримку. У цьому випадку спостерігається відхід від стійкої партійної ідентифікації. Е. Гідденс, посилаючись на позицію Айвора Крю, виділяє два чинники, що сприяють цьому явищу. По-перше, значно зменшується роль класових розходжень і збільшується вплив тих сторін повсякденної діяльності людей, що досі безпосередньо не були пов'язані з їхнім соціальним статусом. По-друге, виборці все меншою мірою є заручниками своїх партійних переваг. Громадяни прагнуть голосувати, виходячи із своїх інтересів сьогодні [4, с. 165].

Якщо на початку ХХ сторіччя можна було говорити про більш-менш жорстку співвіднесеність тієї або іншої ідеології і певної соціальної групи (класовість ідеології), то зараз цей взаємозв'язок має умовний характер. До того ж в сучасних умовах будь-який ідеологічний текст містить положення, які імпонують найрізноманітнішим класам, стратам і групам, що створює умови для ідеологічного консенсусу. У зв'язку з цим багато науковців доходять висновку, що «у країнах західної демократії класове голосування значно скорочується» [3, с. 123].

На противагу західним політологічним студіям, в межах яких активно проводиться думка про зниження ролі соціальної стратифікації у формуванні політико-ідеологічної ідентифікації, українські дослідники продовжують спроби встановити зв'язок між цими феноменами. Багато вітчизняних науковців стверджують, що сучасне суспільство – це складний конгломерат майнових, професійних, національно-етнічних та інших спільнот, кожна з яких характеризується певним рівнем і способом життя, структурою споживання, особливостями культури і психології. З огляду на це, у них немає жодних сумнівів, що соціальна диференціація впливає також на політичну поведінку різних соціальних груп, включаючи їхню електоральну активність, партійний і ідеологічний вибір, політичні переваги та орієнтації. Однак зміни політичного менталітету, що відбуваються в сучасних умовах, не завжди дозволяють виявити прямий взаємозв'язок між соціальною приналежністю індивідів і їхнім політичним вибором.

На нашу думку, це може зумовлюватися тим, що сьогодні все більш значущим чинником політико-ідеологічної ідентифікації стає політична культура суспільства. Під політичною культурою суспільства ми розуміємо «індивідуальні передумови засвоєння і передання певних політичних орієнтацій» [8, с. 45]. Розкриваючи цей фактор, перш за все зазначимо, що можливості становлення політико-ідеологічної ідентифікації в різних державах істотно відрізняються. Ще на початку 1960-х років С. Мілгрем з'ясував, що населенню європейських країн властиві різні стилі політичної поведінки, наприклад, «у Франції населення поводить

підкреслено індивідуалістично; у Норвегії надзвичайно сильна соціальна згуртованість» [7, с. 76].

Ідентифікаційні процеси є соціокультурно та історично специфічними. Е. Еріксон, наприклад, говорив про військовий ідеал як складовий елемент групової ідентичності багатьох європейців, що для німців має особливе значення. [1, с. 64]. Особливими є характеристики ідентичності і в ізраїльтян: вона «виникла з «привезених» ідеалів, є вільною, пуританською, месіанською, і більша частина населення представляє цю суміш ідеологій» [1, с. 70].

Політична культура конкретного суспільства як чинник політико-ідеологічної ідентифікації особистості відрізняється певним стилем мислення й оцінки, забезпечуючи приналежних до цього суспільства людей «політичними поглядами і настроями, дозволяючи їм ідентифікувати себе з певними політичними цінностями» [1, с. 75].

Висновки. За сучасних умов політико-ідеологічні ідентифікації студентської молоді не отримують свого діяльнісного розгортання, не перетворюються на важливий повсякденний чинник її соціальної та політичної суб'єктності, що зумовлюється як не розвинутістю української традиції практичної реалізації демократії (власне як простору боротьби ідеологій), так і тим, що політико-ідеологічні ідентичності вимушені боротися за «увагу» та діяльнісну реалізацію, зокрема з такими ідентичностями, як громадянська, етнічна, регіональна тощо.

Це також пояснюється тим, що політико-ідеологічні ідентифікації виявляються тісніше пов'язаними з мовними, регіональними, статусними, інакше кажучи, аскриптивними критеріями, аніж з досягнутими. Українська практика усвідомлення та реалізації ідентичностей базується здебільшого саме на аскриптивних критеріях (що суперечить самому феномену політико-ідеологічних комплексів, але дає право аналізувати їх саме як ідентичність).

Список використаних джерел

1. Almond G. The Civic Culture Revisited : an analytic study / general ed. Gabriel A. Almond, Sidney Verba ; contributors, Alan I. Abramowitz [et al.]. — Boston : Little, Brown, 1980. — 426 p.
2. Агаларова К. А. Політико-ідеологічна ідентифікація сучасного студентства: чинники актуалізації : автореф. дис. канд. соціол. наук : спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / К. А. Агаларова. — Х., 2013. — 20 с.
3. Алмонд Г. Сравнительная политология сегодня : мировой обзор : учебное пособие / Г. Алмонд, Дж. Пайелл, К. Стром. — М. : Аспект Пресс, 2002. — 537 с.
4. Гидденс Э. Социология / Энтони Гидденс ; [пер. с англ., науч. ред. В. А. Ядов]; общ. ред. Л. С. Гурьевой, Л. Н. Посилевича. — М. : Эдиториал УРСС, 1999. — 703 с.

5. Козер Л. Функции социального конфликта / Льюис Козер ; [пер. англ. О. Назаровой] ; под общ. ред. Л. Г. Ионина. — М. : Идея-пресс, 2000. — 295 с.
6. Макеєв С. Політична соціалізація в пострадянській Україні / С. Макеєв, А. Надточий // Політична думка. — 1997. — № 9. — С. 18-29.
7. Резнік О. Політична самоідентифікація особистості за умов становлення громадянського суспільства / О. Резнік. — Київ : Ін-т соціології НАН України, 2003. — 184 с.
8. Руженцева В. І. Проблема політичної соціалізації в період трансформацій / В. І. Руженцева // Молодь в умовах нової соціальної перспективи : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. — Житомир, 2002. — С. 123-124.
9. Сокур'янська Л. Г. Трансформація простору ідентичностей студентської молоді: теоретичний та емпіричний аналіз / Л. Г. Сокур'янська // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. праць / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. — Харків, 2009. — Вип. 15. — С. 616-623.
10. Черныш Н. Основные понятия и положения социокультурного подхода и специфика применения их в социологии / Н. Черныш, О. Ровенчак // Социология: теория, методы, маркетинг. — 2006. — № 1. — С. 37-53.
11. Ядов В. Диспозиционная концепция личности / Владимир Ядов // Социальная психология. История. Теория. Эмпирические исследования / под ред. Е. Кузьмина, В. Семенова; Ленинградский государственный университет. — Л., 1979. — С. 106-120.

References

1. Almond G. 1980. The Civic Culture Revisited : an analytic study / general ed. Gabriel A. Almond, Sidney Verba ; contributors, Alan I. Abramowitz [et al.]. Boston : Little, Brown, — 426 (in English).
2. Agalarova K. A. 2013. Polityko-ideologichna identyfikaciya suchasnogo studentstva: chynnyky aktualizaciyi : avtoref. dys. kand. socyol. nauk : specz. 22.00.04 «Special'ni ta galuzevi sociologiyi» [Political-ideological identification of modern students: factors of actualization]. Kharkiv, 20 (in Ukrainian).
3. Almond G. 2002. Sravnytel'naya polytologyya segodnya : myrovoj obzor : uchebnoe posobyie [Comparative political science today: a world overview: a tutorial]. Aspekt Press, Moskva, 537 (in Russian).
4. Giddens E. 1999. Sociologiya [Sociology]. Editorial USSR, Moskva — 703 (in Russian).
5. Kozier L. 2000. Fynkcii socialnogo konflikta [Functions of social conflict]. Ideya-press, Moskva, 295 (in Russian).
6. Makeyev S. 1997. Politychna socializaciya v postradyanskij Ukrayini [Political socialization in post-Soviet Ukraine]. Polity`chna dumka, 9, 18–29 (in Ukrainian).
7. Reznik O. 2003. Politychna samoidentyfikaciya osobystosti za umov stanovlennya gromadyanskogo suspilstva [Political self-identification of a person in the context of the formation of a civil society]. In-t sociologiyi NAN Ukrayiny, Kiev, 184 (in Ukrainian).

8. Ruzhenceva V. I. 2002. Problema politychnoyi socializaciyi v period transformacij [The problem of political socialization in the period of transformations]. (Molod v umovax novoyi socialnoyi perspektivy : materialy IV Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferenciyi. Zhytomyr, 123–124 (in Ukrainian).

9. Sokuryanska L. G. 2009. Transformaciya prostoru identychnostej studentskoyi molodi: teoretychnyj ta empirychnyj analiz [Transformation of the space of students' youth identities: theoretical and empirical analysis]. Metodologiya, teoriya ta praktyka sociologichnogo analizu suchasnogo suspilstva : zb. nauk. Pracz, Xarkivskyj nacionalnyj universytet imeni V. N. Karazina, Kharkiv, 15, 616–623 (in Ukrainian).

10. Chernish N. 2006. Osnovnie ponyatiya y polozhenyya socyokulturnogo podxoda y specyfyka prymerenyya yx v socyologyy [Basic concepts and provisions of the sociocultural approach and the specifics of their application in sociology]. Socyologyya: teoriya, metody, marketyng, 1, 37–53 (in Russian).

11. Yadov V. 1979. Dyspozycionnaya koncepcyya lychnosty [Dispositional concept of personality]. Socyalnaya psyxologyya. Ystoryya. Teoryya. Emпыrycheskye yssledovanyya / pod red. E. Kuzmyna, V. Semenova; Leny`ngradskyj gosudarstvennyj unyversytet. Leningrad, 106–120 (in Russian).

Агаларова Карина Адільївна — кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології та політології, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут».

Адреса: вул. Кирпичева, 2, м. Харків, Україна, 61002.

Агаларова Карина Адильевна — кандидат социологических наук, доцент, доцент кафедры социологии и политологии, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт».

Адрес: ул. Кирпичева, 2, г. Харьков, Украина, 61002.

Agalarova Karina Adilievna — candidate of Science (PhD) in Sociology, docent (assistant professor), docent (assistant professor) at the Department of Sociology and Political science National Technical University «Kharkov Polytechnic Institute».

Address: Kirpicheva str., 2, Kharkov, Ukrainian, 61002.

e-mail: karinaagalarova18@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 10.11.2017 р.